

Wybren Verstegen, *Vrije Wandeling. Het parlement, de fiscus en de bescherming van het particuliere Nederlandse natuurschoon. De Natuurschoonwet tussen 1924 en 1996.* [Historia Agricultura 47.] (Groningen/Wageningen: Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 2017). 152 p. ISBN 9789036794404.

DOI: 10.18352/TSEG.990

Wie kent niet het bordje ‘Vrije wandeling op wegen en paden’, dat op veel plekken in Nederland staat bij de ingang van landgoederen. Dit bordje blijkt deel uit te maken van een stelsel van regelgeving en belastingvrijstelling, bedoeld om landgoederen te beschermen.

De vraagstelling van het boek is gericht op het succes van de Natuurschoonwet van 1926 (NSW), en ook op de vraag of de wet een goed alternatief was, of toch tenminste een aanvulling was op het beschermen van landgoederen door de overheid of natuurbeschermingsorganisaties zoals dat na de Tweede Wereldoorlog steeds gebruikelijker werd. Er zijn twee verschillen tussen de bescherming van landgoederen en andere vormen van natuur. De landgoederen werden beheerd door particulieren en het ging en gaat tenminste evenzeer om behoud van erfgoed, als om behoud van natuur. Een overeenkomst is dat beide grote populariteit onder toeristen genieten. De vraagstelling is uitgewerkt in een flinke serie sub vragen gericht op onder meer de fiscale wetgeving, het aanpassen daarvan via de NSW, het financiële voordeel voor de eigenaren en het nadeel voor de staatskas, de landeigenaren, de ligging van de landgoederen, de criteria voor het ‘rangschikken van landgoederen onder den NSW’ en de openstelling van het landgoed voor het publiek.

De *Vrije Wandeling* heeft een indeling in perioden, zodat de langetermijn ontwikkelingen goed in beeld kunnen komen. Het eerste hoofdstuk behandelt de totstandkoming van de Natuurschoonwet vanaf circa 1924. Het tweede hoofdstuk omvat de periode 1928-1951. 1950 was een belangrijke mijlpaal omdat toen 100.000 hectare aan beschermd natuurschoon bereikt werd. Ook werd een enquête gehouden onder de NSW-landgoedeigenaren waarvan de resultaten in 1951 gepubliceerd werden. Het derde hoofdstuk behandelt de periode 1951-1989 toen steeds meer landgoederen in handen kwamen van instituties. In 1989 vond er een ingrijpende wetsherziening plaats waarbij de criteria werden veranderd. Daardoor moesten alle NSW-landgoederen opnieuw beoordeeld worden. In de vierde periode 1989-1995 vond er daarom opnieuw een rangschikking van de landgoederen plaats. De studie stopt bij 1995 omdat de periode daarna afdoende gedekt is door andere studies.

Terecht stelt Verstegen in zijn inleiding dat de oppositie tussen echte, wilde natuur en andere, door de mens gemanipuleerde natuur in de ecologische geschiedenis allang verlaten is. Hij citeert Edmund Russell (*Evolutionary History. Uniting*

History and Biology to Understand Life on Earth, Cambridge/New York 2011) die het begrip co-evolutie voorgesteld heeft om het totaal vervlochten karakter van de geschiedenis van mens en natuur uit te drukken. Tot de eerdere en latere historici die een vergelijkbare zienswijze aanhangen over de natuur als diepgaand menselijke constructie en met hybride natuurmodellen werken, en die hier best even genoemd hadden mogen worden, behoren ook William Cronon (*Uncommon Ground: Rethinking the Human Place in Nature*, New York/London 1995); Richard Hoffmann (*An Environmental History of Medieval Europe*, Cambridge 2014) en Bruce Campbell (*The Great Transition. Climate, Disease and Society in the Late-medieval World*, Cambridge 2016). Hoewel de meer hybride opvatting van natuur al enige tijd in ontwikkeling is, is er nog zeer weinig onderzoek gedaan naar natuurbehoud van landgoederen. Versteegen positioneert zijn boek dus terecht als een bijdrage aan een nieuwe loot aan de stam van de *Environmental History*, of ecologische of groene geschiedenis, namelijk het natuurbehoud op landgoederen, en wijst daarbij ook op het globale belang van zijn boek. Overigens wordt onder biologen en andere wetenschappers, met als bekende exponent Frans Vera, het concept van ongerepte natuur breed en vaak succesvol gepromoot, maar dat is een ander chapter, zoals Versteegen terecht opmerkt.

In het boek wordt creatief gebruik gemaakt van uiteenlopende bronnen, wat ook nodig is, omdat de registratie van de NSW-landgoederen slechts gedeeltelijk is overgeleverd en omdat de onderzoeksvragen vrij breed zijn. Een bijzondere bron, tevens de aanleiding voor het onderzoek, is een collectie van 304 topografische kaarten gemaakt vóór 1947, waarop in de periode 1950-1957 bijna 800 NSW-landgoederen zijn ingetekend. Belangrijk voor het bronnenonderzoek vóór de Tweede Wereldoorlog is een collectie van 500 dossiers over de NSW-landgoederen gemaakt door de Bosraad van het Ministerie van Landbouw, waarvan er 100 in het onderzoek zijn opgenomen. Voor de periode na de Tweede Wereldoorlog zijn de statistische overzichten en de enquêtes onder de landgoedeigenaren van Staatsbosbeheer van belang. Tot de typerende bronnen behoren voorts ANWB wandelgidsen (voor het aantal en de oppervlakte van landgoederen), het archief van de contactcommissie Landschapsschoon in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, rapporten van het Nederlands Economisch Instituut, handelingen van de Staten-Generaal en het archief van de afdeling Oudheidkunde en Natuurbescherming in het Nationaal Archief (over de verkoop van wandelkaarten).

Het boek bevat een groot aantal overzichtelijke tabellen die allerlei kwantitatieve ontwikkelingen van het effect van de NSW goed demonstreren en illustreren. De hoeveelheid NSW-land nam aanvankelijk snel toe, en bereikte in de jaren dertig en veertig de 60.000 hectare. Tegen 1950 was de 100.000 grens bereikt, en op die omvang bleef het daarna hangen. In 1990 waren er 1008 landgoederen onder de wet. De cijfers worden mooi aangevuld met kwalitatieve bronnen zoals politieke

discussies.. Zo was er in 1980 in de Tweede Kamer een debat tussen de minister van Financiën ad interim (Jan de Koning, ARP) en de Kamerleden Frits Portheine (VVD) en Gerard van Muideren (CDA). Zij dienden een motie in om de vermogensbelasting voor NSW-landgoederen te verlagen. Uit het debat bleek dat niet zozeer successie-rechten maar achterstallig onderhoud het grootste probleem voor de beheerders van landgoederen was geworden. Daardoor was de NSW niet meer het toekomstige redmiddel voor landgoederen, hetgeen ook al was gebleken uit de enquête van 1977.

De auteur heeft de gelukkig keuze gemaakt de algemene ontwikkelingen aan de hand van enkele casus te illustreren. Zo kan hij ook de discussies op lokaal niveau in beeld brengen. Debatten over het aantal vogelsoorten en andere dieren, en de fraaiheid van de bospercelen doen modern aan. Zo meldt de eigenaar van Rosendaal bij Arnhem dat zijn natuurschoon door duizenden te voet en per rijwiel bezocht wordt en bij het natuurminnend publiek bekend is om zijn flora en fauna, om zijn wildstand en om zijn idyllische plekje (p. 85).

De hoofdthese is dat de NSW een vrij effectieve vorm van bescherming bood die weinig kosten met zich meebracht. De wet kon zonder onteigeningen, zonder subsidies en zonder eigendomsverhoudingen te wijzigen, toch voor een redelijk lange termijn het voortbestaan van natuurschoon op landgoederen bewaken tot ongeveer 1980 (p. 129). Een zwak punt was het volgende. Het grootste deel van de landgoederen lag in het oosten van het land. Landgoederen die in het westen van het land en bij de grote steden lagen, profiteerden het minste van de wet, omdat de eigenaren vanwege de intensieve recreatie (lees: vandalisme), hun landgoed niet graag openstelden. Een ander zwak punt in de wet was dat het begrip natuurschoon in de zin van de NSW niet precies vastgelegd werd, zodat heldere criteria ontbraken en de toekenning van de status subjectief bleef. Op den duur verloor de NSW haar betekenis voor het behoud van landgoederen. Andere wetten werden ook belangrijk, maar de beste garantie voor het voortbestaan van landgoederen en buitenplaatsen werd het overhevelen naar stichtingen, gemeenten of de staat. Bij de publiekspresentatie van dit boek op een bijeenkomst op huis Hofwijck te Voorburg, gaf een moderne landgoedrentmeester een overzicht van de huidige werking van de wet. Daarbij bleek dat nog steeds het rangschikken van landgoederen onder de wet lastig is, ook omdat de belastingdienst een veel sterkere stem hierin heeft gekregen dan ten tijde toen de Bosraad nog stevig in het zadel zat en de criteria bepaalde: <http://www.skbl.nl/onderhoudende-en-leerzame-ontvangst-rond-presentatie-van-het-boek-vrije-wandeling/>.

Het boek de *Vrije wandeling* vormt een belangrijke aanvulling op de literatuur over de natuurbescherming in Nederland. Voor een wetenschappelijk publiek was een iets meer systematisch opgezet betoog handig geweest met onder meer concluderende paragrafen ter afsluiting van de hoofdstukken en een wat uitvoeriger slotbeschouwing. Narratief is de *Vrije wandeling* zonder meer sterk. Voor het le-

zerspubliek geïnteresseerd in de geschiedenis van de natuurbescherming is dit een onmisbare, boeiende, goed gedocumenteerde publicatie.

Petra van Dam, Vrije Universiteit, Amsterdam

Marco van Leeuwen, *Mutual Insurance 1550-2015. From Guild Welfare and Friendly Societies to Contemporary Micro-Insurers*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016). 321 p. ISBN 9781137531094.

DOI: 10.18352/TSEG.991

De afbouw van de welvaartsstaat en de bijhorende systemen van sociale zekerheid staan vandaag centraal in het politiek discours. David Cameron's 'Big Society' en de Nederlandse 'participatiesamenleving' zijn hier uitgesproken voorbeelden van. De krimp van de welvaartsstaat gaat gepaard met een toename van verzekeren via de markt, maar er is ook een derde weg, die centraal staat in dit boek: het principe van 'wederzijdse verzekeringen' (*mutual insurance*). De rijke geschiedenis van dit fenomeen, van de zestiende eeuw tot vandaag, wordt in dit boek belicht. Verschillende vragen komen doorheen dit boek aan bod: hoe werkte het systeem van wederzijds verzekeren? Waarom kon het functioneren – waarbij in het bijzonder aandacht wordt gegeven aan het overwinnen van verzekeringsrisico's: adverse selectie en *moral hazard*. En tot slot wordt er dieper in gegaan op het potentieel van wederzijds verzekeren in de eigen tijd, zowel in onze westerse samenleving als in ontwikkelingslanden.

Het boek hanteert een chronologische aanpak, waarbij de evolutie van *mutual insurance* wordt geschetst. Vier gevallen komen aan bod: de vroegmoderne ambachten, de voornamelijk negentiende-eeuwse *friendly societies*, de vakbonden, en de hedendaagse varianten, zoals de Nederlandse broodfondsen. Bij elk van deze cases, wordt geschetst wie er verzekerd wordt, welke risico's er verzekerd worden en hoe men de verzekeringsrisico's probeert in te perken. Op die manier biedt het boek een zeer gedetailleerd, en door een indrukwekkende hoeveelheid aan bronnen ondersteund relaas van dit tot nog toe onderbelicht gebleven aspect van de verzekeringsgeschiedenis.

In zijn eerder neo-institutionele benadering, waarin instellingen zoals ambachten en vakbonden vooral worden belicht vanuit hun rol als verzekeraars, vormt dit werk bijna de antithese van dat andere belangrijke werk dat deels over dit thema handelt: *The Art of Solidarity in the Middle Ages: Guilds in England, 1250-1550* van Gervaise Rosser.¹ Waar Rosser de middeleeuwse begrafenisdiensten en steun aan

¹ G. Rosser, *The art of solidarity in the Middle Ages. Guilds in England 1250-1550* (Oxford 2015).